

Fizyka I (mechanika) 1100-1AF14

Wykład 4

October 30, 2023

Plan wykładu

- 1 Siła sprężystości
- 2 Iloczyn wektorowy
- 3 Ruch cząstki naładowanej w polu magnetycznym
- 4 Transformacja $\vec{v}$ i $\vec{a}$ między układem inercyjnym a nieinercyjnym
- 5 Ziemia jako układ nieinercyjny

Prawo Hooke'a

Dany jest pręt o długości L i przekroju ΔS , który rozciągamy siłą ΔF . Pod wpływem *naprężenia*

$$\sigma = \frac{\Delta F}{\Delta S}$$

pręt wydłuża się o ΔL . *Wydłużenie względne* jest równe:

$$\lambda = \frac{\Delta L}{L}.$$

Prawo Hooke'a mówi, że *dla niezbyt dużych odkształceń*

$$\sigma = K\lambda,$$

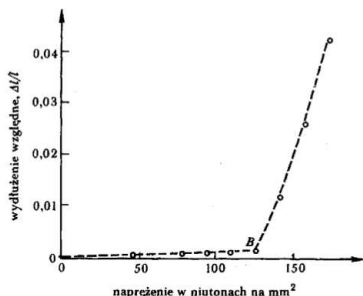
czyli *wydłużenie względne jest proporcjonalne do naprężenia*.

K - moduł Younga (moduł odkształcalności liniowej). Z powyższego wynika, że

$$\Delta F = K \frac{\Delta S}{L} \Delta L = k \Delta L,$$

gdzie k - współczynnik sprężystości.

Prawo Hooke'a - granice stosowalności

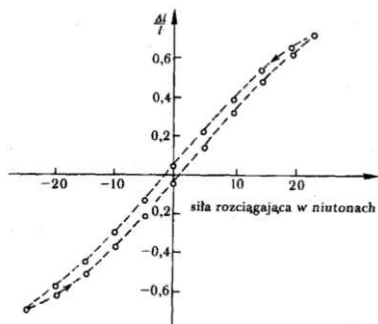

Zależność wydłużenia względnego od naprężenia dla drutu miedzianego o powierzchni przekroju poprzecznego $S = 0.126 \text{ mm}^2$. Zakres stosowalności prawa Hooke'a kończy się w punkcie B .

AKW &

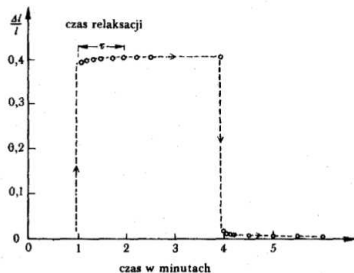
JAZ "Wstęp do fizyki", tom 1, str. 234, PWN, 1976.

Sprężystość - histereza i relaksacja

Pętla histerezy dla rurki kauczukowej.

AKW & JAZ "Wstęp do fizyki", tom 1, str. 234,
PWN, 1976.

Opóźnienie sprężyste przy rozciąganiu rurki kauczukowej, która była poddawana zmiennemu naprężeniu.

AKW & JAZ "Wstęp do fizyki", tom 1, str. 234,
PWN, 1976.

Równanie ruchu oscylatora harmonicznego

Oscylator harmoniczny jest układem opisanym funkcją $\Psi(t)$, której ewolucję w czasie określa równanie:

$$\frac{d^2\Psi}{dt^2} + \omega^2\Psi = 0.$$

Rozwiązaniem tego równania jest

$$\Psi(t) = A \cos(\omega t + \varphi_0),$$

gdzie A jest amplitudą drgań.

Równanie ruchu jest równaniem różniczkowym drugiego rzędu, więc wyznaczenie funkcji Ψ wymaga dwukrotnego całkowania. Każde całkowanie wprowadza jedną stałą całkowania. Dwie nieznanne wielkości A i φ_0 wyznaczamy na podstawie warunków początkowych. Zazwyczaj warunkami tymi są znane wartości funkcji Ψ i jej pochodnej $d\Psi/dt$ w chwili $t = 0$.

Równanie oscylatora harmonicznego

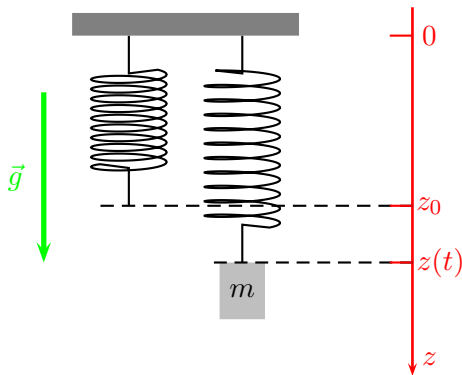
Z równaniem postaci:

$$\frac{d^2\Psi}{dt^2} + \omega^2\Psi = 0$$

będziemy się często spotykać. Równanie to opisuje, m.in.:

- oscylacje wahadła matematycznego, fizycznego, torsyjnego (dla małych wychyleń);
- oscylacje masy na sprężynie;
- ruch cząstki naładowanej w polu magnetycznym;
- oscylacje prądów i napięć w obwodach prądu zmiennego.

Przykład: masa na sprężynie

Równanie ruchu:

$$m \frac{d^2 z}{dt^2} = mg - k(z - z_0).$$

Iloczyn wektorowy

Iloczyn wektorowy wektorów $\vec{A}$ i $\vec{B}$, $\vec{A} \times \vec{B}$, definiujemy jako wektor $\vec{C}$, który:

- jest wektorem prostopadłym do płaszczyzny wyznaczonej przez wektory $\vec{A}$ i $\vec{B}$;
- ma zwrot zgodny z ruchem śruby prawoskrętnej, gdy wektorem $\vec{A}$ kręcimy w kierunku wektora $\vec{B}$ przez kąt mniejszy niż π ;
- ma długość równą $|\vec{A}||\vec{B}| \sin(\angle(\vec{A}, \vec{B}))$.

$$\vec{C} = \vec{A} \times \vec{B},$$

$$C = AB \sin(\angle(\vec{A}, \vec{B})).$$

Iloczyn wektorowy wersorów

Zauważmy, że w *prawoskrętnym* układzie współrzędnych prostokątnych, rozpiętym przez wersory $\vec{e}_x$, $\vec{e}_y$ i $\vec{e}_z$, zachodzi:

$$\vec{e}_x \times \vec{e}_y = \vec{e}_z, \quad \vec{e}_y \times \vec{e}_z = \vec{e}_x, \quad \vec{e}_z \times \vec{e}_x = \vec{e}_y,$$

a pozostałe iloczyny wektorowe są równe zero.

Te trzy równania można zapisać w postaci:

$$\vec{e}_i \times \vec{e}_j = \varepsilon_{ijk} \vec{e}_k, \quad (i, j, k) = (x, y, z),$$

gdzie tensor całkowicie antysymetryczny ε_{ijk} zdefiniowany jest przez:

$$\varepsilon_{ijk} = \begin{cases} 1 & \text{dla parzystych permutacji } (i, j, k); \\ -1 & \text{dla nieparzystych permutacji } (i, j, k); \\ 0 & \text{w pozostałych przypadkach} \end{cases}$$

Iloczyn wektorowy wyrażony przez współrzędne

Dane są dwa wektory $\vec{A} = (A_x, A_y, A_z)$ oraz $\vec{B} = (B_x, B_y, B_z)$, których współrzędne określone są w *prawoskrętnym* układzie współrzędnych. Korzystając z rozdzielczości iloczynu wektorowego względem dodawania wektorów oraz z obliczonych powyżej iloczynów wektorowych wersorów można łatwo obliczyć, że:

$$\vec{A} \times \vec{B} = \begin{matrix} \vec{e}_x(A_y B_z - A_z B_y) + \\ \vec{e}_y(-A_x B_z + A_z B_x) + \\ \vec{e}_z(A_x B_y - A_y B_x) \end{matrix} = \begin{vmatrix} \vec{e}_x & \vec{e}_y & \vec{e}_z \\ A_x & A_y & A_z \\ B_x & B_y & B_z \end{vmatrix}$$

Siła Lorentza

Siła działająca na cząstkę o ładunku q , poruszającą się z prędkością $\vec{v}$ w polu magnetycznym o indukcji B :

$$\vec{F}_L = q\vec{v} \times \vec{B}.$$

Jeśli dodatkowo obecne jest pole elektryczne $\vec{E}$, to całkowita siła działająca na cząstkę jest równa:

$$\vec{F} = q\vec{E} + q\vec{v} \times \vec{B}.$$

Ruch w jednorodnym polu magnetycznym

Zadanie: Znaleźć i przedyskutować ruch cząstki o masie m i ładunku q w jednorodnym polu magnetycznym o indukcji $\vec{B} = [0, 0, B]$. Prędkość początkowa $\vec{v}_0$ skierowana jest pod kątem α do pola magnetycznego. W chwili $t = 0$ cząstka znajdowała się w punkcie o współrzędnych $(0, 0, 0)$.

Ruch w jednorodnym polu magnetycznym

Równanie ruchu ma postać:

$$m \frac{d\vec{v}}{dt} = q\vec{v} \times \vec{B} = \vec{e}_x v_y B - \vec{e}_y v_x B$$

czyli we współrzędnych (x, y, z) :

$$\begin{cases} m \frac{dv_x}{dt} = qv_y B \\ m \frac{dv_y}{dt} = -qv_x B \\ m \frac{dv_z}{dt} = 0 \end{cases}$$

Ruch w jednorodnym polu magnetycznym

$$\begin{cases} \frac{dv_x}{dt} = \omega_c v_y \\ \frac{dv_y}{dt} = -\omega_c v_x \\ v_z = v_{z0} = \text{const} \\ z(t) = v_{z0} t \end{cases}$$

$$\begin{cases} \frac{d^2 v_x}{dt^2} = -\omega_c^2 v_x \\ \frac{d^2 v_y}{dt^2} = -\omega_c^2 v_y \end{cases}$$

Po rozwiązaniu i uwzględnieniu warunków początkowych:

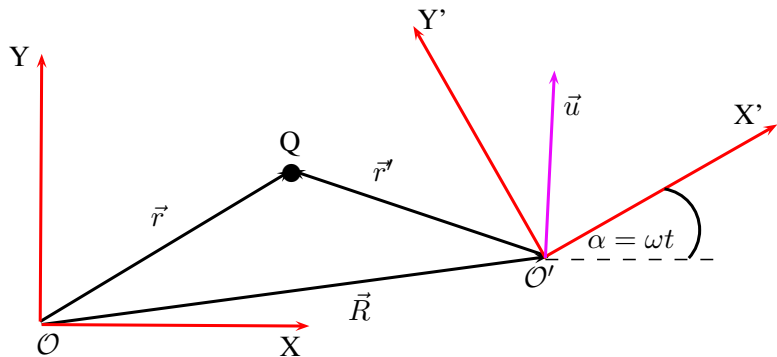
$$\begin{cases} v_x(t) = v_0 \sin \alpha \cos \omega_c t \\ v_y(t) = -v_0 \sin \alpha \sin \omega_c t \end{cases} ; \begin{cases} x(t) = \frac{v_0 \sin \alpha}{\omega_c} \sin \omega_c t \\ y(t) = \frac{v_0 \sin \alpha}{\omega_c} (\cos \omega_c t - 1) \end{cases}$$

Ruch w jednorodnym polu magnetycznym - wnioski

- W przypadku, gdy prędkość początkowa ma kierunek pola magnetycznego, cząstka porusza się bez zmiany kierunku i wartości prędkości;
- W ogólnym przypadku ruch jest złożeniem ruchu jednostajnego w kierunku pola magnetycznego (z prędkością $v_0 \cos \alpha$ i ruchu po okręgu w płaszczyźnie prostopadłej do pola. W ogólności zatem tor jest linią śrubową o stałym skoku równym $2\pi m v_0 \sin \alpha / qB$. Ruch po okręgu odbywa się z prędkością $v_0 \sin \alpha$. Promień okręgu wynosi $v_0 \sin \alpha / \omega_c$.
- Siła Lorentza jest prostopadła do prędkości, zatem nie wykonuje pracy i nie zmienia wartości prędkości cząstki, a jedynie jej kierunek.
- Kierunek ruchu okrężnego zależy od znaku ładunku cząstki.

Dwaj obserwatorzy - związek między *mierzonymi* współrzędnymi punktu

Chcemy wyrazić położenie, prędkość i przyspieszenie *mierzone* w układzie O przez położenie, prędkość i przyspieszenie *mierzone* w układzie O'

Zacznijmy od położenia. Zgodnie z rysunkiem

$$\vec{r} = \vec{r}' + \vec{R}$$

ale zauważmy, że chcemy, aby $\vec{r}'$ był wyznaczony przez współrzędne i wersory układu primowanego:

$$x\vec{e}_x + y\vec{e}_y + z\vec{e}_z = x'\vec{e}'_{x'} + y'\vec{e}'_{y'} + z'\vec{e}'_{z'} + R_x\vec{e}_x + R_y\vec{e}_y + R_z\vec{e}_z.$$

Dla uproszczenia rachunków zakładamy, że ruch względny układów (złożony z obrotu i przesunięcia) jest ograniczony do płaszczyzny xy . Wtedy

$$\begin{aligned}\vec{e}'_{x'} &= \cos \alpha \vec{e}_x + \sin \alpha \vec{e}_y \\ \vec{e}'_{y'} &= -\sin \alpha \vec{e}_x + \cos \alpha \vec{e}_y \\ \vec{e}'_{z'} &= \vec{e}_z.\end{aligned}$$

Po podstawieniu i prostych przekształceniach otrzymamy:

$$\begin{cases} x &= (x' \cos \alpha - y' \sin \alpha) + R_x \\ y &= (x' \sin \alpha + y' \cos \alpha) + R_y \\ z &= z' + R_z \end{cases} \quad (1)$$

oraz

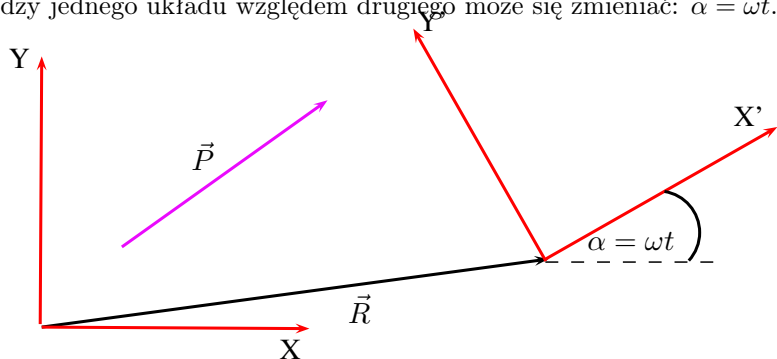
$$\begin{cases} x' &= (x - R_x) \cos \alpha + (y - R_y) \sin \alpha \\ y' &= -(x - R_x) \sin \alpha + (y - R_y) \cos \alpha \\ z' &= z - R_z \end{cases} \quad (2)$$

Te równania należy rozumieć w następujący sposób: jeśli obserwator $\mathcal{O}$ mierzy w układzie odniesienia $\vec{e}_x, \vec{e}_y, \vec{e}_z$ współrzędne (x, y, z) punktu P, a obserwator $\mathcal{O}'$ mierzy w układzie odniesienia $\vec{e}'_x, \vec{e}'_y, \vec{e}'_z$ współrzędne (x', y', z') tego punktu, to równania (1) i (2) dają związki między współrzędnymi. **Podkreślmy: każdy z obserwatorów rzutuje wektor położenia na osie własnego układu odniesienia.**

$$x\vec{e}_x + y\vec{e}_y + z\vec{e}_z = R_x\vec{e}_x + R_y\vec{e}_y + R_z\vec{e}_z = x'\vec{e}'_{x'} + y'\vec{e}'_{y'} + z'\vec{e}'_{z'}$$

Dwaj obserwatorzy - związek między *mierzona* pochodną wektora

Zajmiemy się teraz znalezieniem relacji pomiędzy pochodną wektora $\vec{P}$ mierzona przez obserwatorów $\mathcal{O}$ i $\mathcal{O}'$. $\vec{P}$ jest dowolnym wektorem, może symbolizować wektor położenia, prędkości, itp. Zakładamy też, że kąt obrotu między jednego układu względem drugiego może się zmieniać: $\alpha = \omega t$.

W układzie $\mathcal{O}$:
$$\vec{P} = P_x \vec{e}_x + P_y \vec{e}_y + P_z \vec{e}_z.$$

W układzie $\mathcal{O}'$:
$$\vec{P} = P'_{x'} \vec{e}'_{x'} + P'_{y'} \vec{e}'_{y'} + P'_{z'} \vec{e}'_{z'}.$$

Wprowadźmy *oznaczenie* $\vec{P}'$:

$$\vec{P}' = P'_{x'} \vec{e}'_{x'} + P'_{y'} \vec{e}'_{y'} + P'_{z'} \vec{e}'_{z'}.$$

rozumiejąc to w ten sposób, że wektor $\vec{P}'$ jest to wektor $\vec{P}$ wyrażony przez *współrzędne i wersory* układu $\mathcal{O}'$.

$$\vec{P} = P_x \vec{e}_x + P_y \vec{e}_y + P_z \vec{e}_z = P'_{x'} \vec{e}'_{x'} + P'_{y'} \vec{e}'_{y'} + P'_{z'} \vec{e}'_{z'} = \vec{P}'.$$

Podstawiając wersory “primowane” otrzymujemy:

$$\begin{aligned} \vec{P} &= P'_{x'} \vec{e}'_{x'} + P'_{y'} \vec{e}'_{y'} + P'_{z'} \vec{e}'_{z'} = \\ &= P'_{x'} (\cos \alpha \vec{e}_x + \sin \alpha \vec{e}_y) + P'_{y'} (-\sin \alpha \vec{e}_x + \cos \alpha \vec{e}_y) + P'_{z'} \vec{e}_z = \\ &= (P'_{x'} \cos \alpha - P'_{y'} \sin \alpha) \vec{e}_x + (P'_{x'} \sin \alpha + P'_{y'} \cos \alpha) \vec{e}_y + P'_{z'} \vec{e}_z. \end{aligned}$$

Zastanówmy się, co oznacza ta równość w prostym przypadku, gdy wektor $\vec{P}$ jest wektorem stałym w układzie $\mathcal{O}$. Jeśli orientacja układu $\mathcal{O}'$ względem układu $\mathcal{O}$ jest ustalona (tzn. kąt α nie zmienia się w czasie) to współrzędne “primowane” też muszą być stałe w czasie. Inaczej jest, gdy układ “primowany” obraca się względem “nieprimowanego” - widać, że w takiej sytuacji zmiana wartości funkcji $\sin \alpha$ i $\cos \alpha$ musi być skompensowana zmianą wartości współrzędnych primowanych. Inaczej mówiąc, dla obserwatora $\mathcal{O}'$ wektor $\vec{P}$ zmienia się (bo zmieniają się jego współrzędne w układzie primowanym). Zatem, mimo że pochodna wektora $\vec{P}$ w układzie $\mathcal{O}$ jest równa zero, w układzie $\mathcal{O}'$ jest różna od zera. Znajdziemy teraz związek między tymi pochodnymi.

W ogólności, zmieniają się współrzędne wektora $\vec{P}$ w obu układach. Zgodnie z założeniem, że ruch obrotowy zachodzi tylko w płaszczyźnie xy , mamy $\alpha = \omega t$, gdzie wektor prędkości kątowej $\vec{\omega} = (0, 0, \omega)$ jest *mierzony przez obserwatora $\mathcal{O}$* . Różniczkując (i wykorzystując związki między wersorami w obu układach), dostajemy:

$$\begin{aligned} \frac{d\vec{P}}{dt} &= \frac{dP_x}{dt}\vec{e}_x + \frac{dP_y}{dt}\vec{e}_y + \frac{dP_z}{dt}\vec{e}_z = \\ &= \frac{dP'_{x'}}{dt}\vec{e}'_{x'} + \frac{dP'_{y'}}{dt}\vec{e}'_{y'} + \frac{dP'_{z'}}{dt}\vec{e}'_{z'} - \omega P'_{y'}\vec{e}'_{x'} + \omega P'_{x'}\vec{e}'_{y'}. \end{aligned}$$

Czyli:

$$\frac{d\vec{P}}{dt} = \frac{d\vec{P}'}{dt} + \vec{\omega} \times \vec{P}'.$$

Zastosujmy ten wynik do wektora położenia punktu Q : $\vec{r} = \vec{r}' + \vec{R}$. Wektor $\vec{R}$ jest położeniem $\mathcal{O}$ względem $\mathcal{O}'$, wyrażonym we współrzędnych “nieprimowanych”. Aby uzyskać pełną analogię z powyższym rozumowaniem, obliczmy pochodną wektora $\vec{r} - \vec{R} = \vec{r}'$:

$$\frac{d(\vec{r} - \vec{R})}{dt} = \frac{d\vec{r}'}{dt}$$

$$\vec{v} - \vec{u} = \vec{v}' + \vec{\omega} \times \vec{r}',$$

$$\vec{v} = \vec{u} + \vec{v}' + \vec{\omega} \times \vec{r}',$$

gdzie:

$\vec{v}$ - mierzona przez $\mathcal{O}$ zmiana wektora $\vec{r}$ (wyrażona przez współrzędne i wersory “nieprimowane”), czyli prędkość punktu Q w układzie $\mathcal{O}$;

$\vec{v}'$ - mierzona przez $\mathcal{O}'$ zmiana wektora $\vec{r}'$ (wyrażona przez współrzędne i wersory “primowane”), czyli prędkość punktu Q w układzie $\mathcal{O}'$;

$\vec{u}$ - mierzona przez $\mathcal{O}$ zmiana wektora $\vec{R}$ (wyrażona przez współrzędne i wersory “nieprimowane”), czyli prędkość $\mathcal{O}'$ w układzie $\mathcal{O}$.

Znajdźmy teraz związek między przyspieszeniami:

$$\vec{v} - \vec{u} = \vec{v}' + \vec{\omega} \times \vec{r}'$$

$$\frac{d}{dt}(\vec{v} - \vec{u}) = \frac{d}{dt}(\vec{v}' + \vec{\omega} \times \vec{r}') + \vec{\omega} \times (\vec{v}' + (\vec{\omega} \times \vec{r}'))$$

Ostatecznie, otrzymujemy:

$$\vec{a} = \vec{a}' + \vec{a}_{tr} + \frac{d\vec{\omega}}{dt} \times \vec{r}' + 2\vec{\omega} \times \vec{v}' + \vec{\omega} \times (\vec{\omega} \times \vec{r}'),$$

gdzie:

$\vec{a}'$ - przyspieszenie mierzone w $\mathcal{O}'$;

$\vec{a}_{tr} = \frac{d\vec{u}}{dt}$ - przyspieszenie postępowe $\mathcal{O}'$ względem $\mathcal{O}$, mierzone w $\mathcal{O}$;

$2\vec{\omega} \times \vec{v}'$ - przyspieszenie Coriolisa; $\vec{v}'$ - mierzone w $\mathcal{O}'$;

$\frac{d\vec{\omega}}{dt} \times \vec{r}'$ - przyspieszenie kątowe $\mathcal{O}'$ względem $\mathcal{O}$;

$\vec{\omega} \times (\vec{\omega} \times \vec{r}')$ - przyspieszenie dośrodkowe.

Zauważmy, że $\vec{a}$, $\vec{a}_{tr}$ oraz $\vec{\omega}$ są mierzone w $\mathcal{O}$.

Przykład: przyspieszenie w ruchu po okręgu

Zadanie.

Rozpatrzmy punkt Q , który - w układzie $\mathcal{O}$ - porusza się po okręgu o promieniu R z prędkością kątową $\omega = \chi t$, $t \geq 0$. Chcemy znaleźć przyspieszenie tego punktu w układzie $\mathcal{O}$ i $\mathcal{O}'$, przy czym układ $\mathcal{O}'$ wiruje wraz z poruszającym się punktem, a środki układów się pokrywają. W chwili $t = 0$ osie x i x' oraz y i y' - odpowiednio - się pokrywały, a położenie punktu Q w układzie $\mathcal{O}'$ dane jest przez $(x', y') = (R, 0)$.

Zauważmy, że związek między wersorami obu układów jest następujący:

$$\vec{e}'_{x'} = \cos \alpha(t) \vec{e}_x + \sin \alpha(t) \vec{e}_y,$$

$$\vec{e}'_{y'} = -\sin \alpha(t) \vec{e}_x + \cos \alpha(t) \vec{e}_y,$$

gdzie $\alpha(t)$ jest kątem obrotu układu $\mathcal{O}'$ względem $\mathcal{O}$.

Rozwiązanie

Prędkość w układzie $\mathcal{O}$ ma wartość $v = \chi Rt$ oraz składowe:

$$\begin{aligned}v_x &= -\chi Rt \sin \alpha \vec{e}_x, \\v_y &= \chi Rt \cos \alpha \vec{e}_y, \\ \alpha(t) &= \frac{1}{2} \chi t^2.\end{aligned}$$

Prędkość w układzie $\mathcal{O}'$ wynosi - na podstawie treści zadania - zero, ale możemy ją wyznaczyć stosując zależność $\vec{v}' = \vec{v} - \vec{\omega} \times \vec{r}'$. Iloczyn wektorowy obliczamy w układzie primowanym. $\vec{\omega}$ ma takie same składowe $(0,0,\omega)$ w obu układach.

$$(v'_{x'}, v'_{y'}) = -\chi Rt \sin \alpha \vec{e}_x + \chi Rt \cos \alpha \vec{e}_y - \omega R \vec{e}'_{y'} = (0, 0)$$

Przyspieszenie w układzie “primowanym” jest równe zero (punkt Q jest w tym układzie nieruchomy). Ponieważ $\vec{a}_{tr} = 0$, $\vec{v}' = 0$, więc powinniśmy stwierdzić, że

$$\vec{a} = \frac{d\vec{\omega}}{dt} \times \vec{r}' + \vec{\omega} \times (\vec{\omega} \times \vec{r}').$$

Lewą stronę obliczamy różniczkując składowe prędkości w układzie $\mathcal{O}$:

$$\begin{aligned} a_x &= \left(-\chi R \sin \frac{\chi t^2}{2} - \chi^2 R t^2 \cos \frac{\chi t^2}{2}\right), \\ a_y &= \left(\chi R \cos \frac{\chi t^2}{2} - \chi^2 R t^2 \sin \frac{\chi t^2}{2}\right), \\ \vec{a} &= a_x \vec{e}_x + a_y \vec{e}_y = \chi R \vec{e}'_{y'} - \chi^2 t^2 R \vec{e}'_{x'}. \end{aligned}$$

Zauważmy, na marginesie, że wersory $\vec{e}'_{x'}$ i $\vec{e}'_{y'}$ są równe, odpowiednio, wersorom układu biegunowego związanego z $\mathcal{O}$:

$$\vec{a} = -\chi^2 t^2 R \vec{e}_\rho + \chi R \vec{e}_\varphi.$$

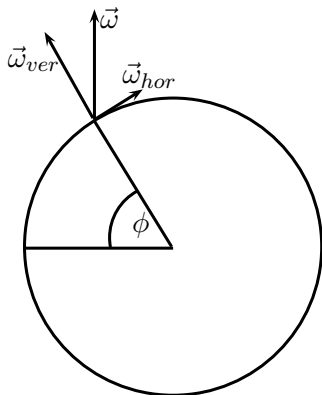
Prawą stronę obliczamy w układzie $\mathcal{O}'$:

$$\frac{d\vec{\omega}}{dt} \times \vec{r}' = (0, 0, \chi) \times (R, 0, 0) = \chi R e'_{y'}$$

$$\vec{\omega} \times (\vec{\omega} \times \vec{r}') = \vec{\omega}(\vec{\omega} \cdot R e'_{x'}) - R e'_{x'} \omega^2 = -\chi^2 t^2 R e'_{x'}$$

Widać, że obliczenia różnych wielkości w dwóch układach współrzędnych dają ten sam wynik.

Ruch obrotowy Ziemi

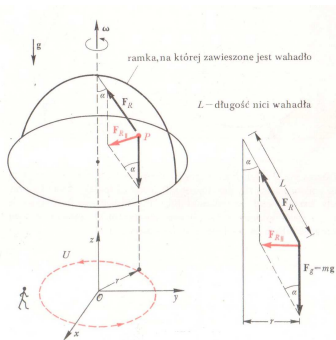

Prędkość kątową ruchu obrotowego Ziemi rozkładamy na dwie składowe:

$$\vec{\omega} = \vec{\omega}_{ver} + \vec{\omega}_{hor}.$$

ω_{ver} jest prędkością kątową obrotu płaszczyzny horyzontu wokół kierunku radialnego - odpowiada za zmianę płaszczyzny wahań wahadła Foucaulta. Prędkość ω_{hor} określa szybkość podnoszenia się płaszczyzny horyzontu na zachodzie i opuszczania się na wschodzie.

Wahadło na obracającej się Ziemi

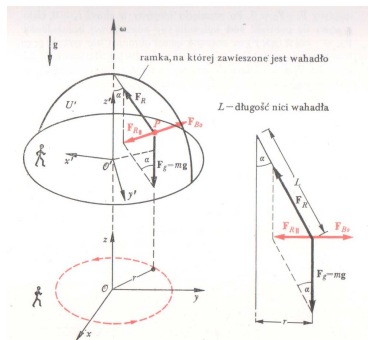

Obserwator $\mathcal{O}$: ciało P porusza się po okręgu o promieniu r pod wpływem siły dośrodkowej, będącej składową reakcji nici $F_{R||}$; nadaje mu ona przyspieszenie dośrodkowe $\mathbf{a} = \boldsymbol{\omega} \times (\boldsymbol{\omega} \times \mathbf{r}) = -\omega^2 \mathbf{r}$. Kąt wychylenia α można obliczyć następująco:

$$F_{R||} = m\omega^2 r = m\omega^2 L \sin \alpha,$$

gdyż, jak widać z rysunku, $r = L \sin \alpha$, oraz $\tan \alpha = F_{R||} / F_g = m\omega^2 L \sin \alpha / mg$. Stąd

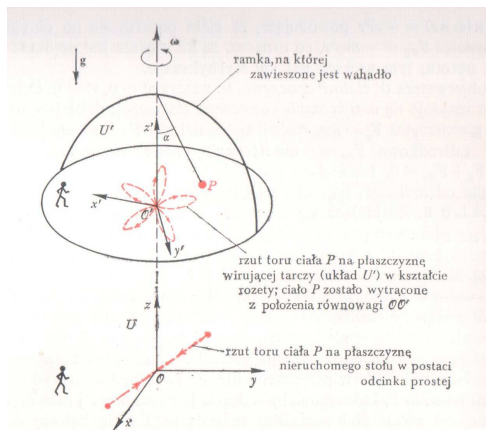
$$\cos \alpha = \frac{g}{\omega^2 L}.$$

Obserwator $\mathcal{O}'$: ciało P znajduje się w równowadze statycznej ze względu na znikanie sumy siły grawitacyjnej F_g i reakcji sprężystej nici F_R oraz siły bezwładności odśrodkowej F_{B0} : $F_g + F_R + F_{B0} = 0$. Oczywiście $F_{B0} = m\omega^2 r = F_{R||}$; a więc obserwator $\mathcal{O}'$ znajdzie tę samą zależność dla kąta wychylenia α , co obserwator $\mathcal{O}$.

Wahadło Foucaulta

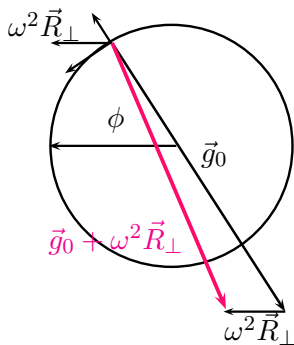

Obserwator $\mathcal{O}$: ciało P porusza się w niezmiennych w przestrzeni płaszczyźnie wahań, ponieważ nie działają na nie żadne siły, które mogłyby wytrącić je z ruchu w tej płaszczyźnie. Rzut toru ciała na płaszczyznę stołu xy jest odcinkiem prostej.

AKW & JAZ, *Wstęp do fizyki*

Zademonstrowane przez Jeana Bernarda Leona Foucaulta w Obserwatorium Astronomicznym w Paryżu w 1851 r. jest dowodem dobowego ruchu obrotowego Ziemi. Płaszczyzna wahań obraca się z częstością $\omega_{ver} = \omega \sin \phi$.

Siła odśrodkowa i przyspieszenie na powierzchni Ziemi

Z powodu ruchu Ziemi wokół osi, mierzona wartość przyspieszenia ziemskiego zależy od szerokości geograficznej ϕ . Jeśli ciało nie porusza się względem Ziemi, to działa na niego siła bezwładności skierowana wzdłuż promienia równoleżnika, związana z przyspieszeniem odśrodkowym $\omega^2 R_{\perp} = \omega^2 R \cos \phi$. Wskutek tego wypadkowe przyspieszenie ziemskie nie ma kierunku radialnego i opisane jest wektorem $\vec{g}(\phi)$, który spełnia równanie: $\vec{g}_0 = \vec{g}(\phi) + \vec{\omega} \times (\vec{\omega} \times \vec{R}(\phi))$, gdzie $\vec{g}_0$ jest przyspieszeniem grawitacyjnym mierzonym w układzie inercyjnym na powierzchni kuli o masie i promieniu Ziemi.

Spadek swobodny przy powierzchni Ziemi

Przyspieszenie odśrodkowe ma dwie składowe: radialną i horyzontalną. Składowa radialna dodaje się do skierowanego radialnie wektora $\vec{g}_0$. Składowa horyzontalna odpowiada za odchylenie toru ciała spadającego swobodnie: na południe na półkuli północnej i na północ na półkuli południowej.

Podczas spadku ciało się porusza w układzie nieinercjalnym ($\vec{v}' \neq 0$), w związku z czym pojawia się dodatkowy efekt - przyspieszenie Coriolisa, które na obu półkulach powoduje odchylenie toru na wschód.

Czyli, tor spadającego ciała odchyła się od kierunku radialnego na południowy wschód na półkuli północnej i na północny wschód na półkuli południowej.